

Голодомор 1932 – 1933 років в Харківській області

Українською катастрофою ХХ століття називає сучасна громадська думка голодомор 1932 – 1933 років в Україні. Терор голодом, запроваджений сталінським тоталітарним режимом в Україні, заподіяв смерть мільйонам хліборобів. Адже від голоду, масових репресій і депортацій Україна втратила більше ніж за роки Першої світової та громадянської воєн.

В Україні стало можливим говорити про голодомор після грудня 1987 року. І тільки через дев'ять років, 26 листопада 1998 року, Указом Президента України було встановлено День пам'яті жертв голодомору (кожна четверта субота листопада). У травні 2003 року Верховна Рада України в офіційному зверненні до народу України визнала голодомор 1932 – 1933 років актом геноциду. Але це рішення пройшло з мінімальним результатом – 226 голосів. Генеральна Асамблея ООН 2003 року поширила заяву, у якій визнала Голодомор 1932 – 1933 років «національною трагедією українського народу». Факт геноциду українців сталінським режимом у 1932 – 1933 роках було офіційно визнано 11 урядами країн світу, серед яких Австралія, Угорщина, Ватикан, Литва, Сполучені Штати Америки. 4 листопада 2005 року Президент України В. А. Ющенко в Указі „Про вшанування жертв і постраждалих від голодоморів в Україні” назвав голодомори 1921 – 1923, 1932 – 1933 та 1946 – 1947 років геноцидом українського народу. За поданням Президента Верховна Рада України 28 листопада 2006 року ухвалила Закон „Про Голодомор 1932 – 1933 років в Україні”, у якому голодомор 1932 – 1933 років, відповідно до Конвенції ООН від 9 грудня 1948 року про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, кваліфіковано як акт геноциду українського народу.

Про масштаби Голодомору можна судити також за такими даними: населення СРСР з осені 1932 до квітня 1933 років скоротилося з 165,7 млн чоловік до 158 млн або на 7,7 млн, головним чином за рахунок сільського населення. Цифра 158 млн чоловік надається Б. Ц. Урланісом із застереженням як „приблизна”.

Динаміку смертей, а не фактичну їх кількість, по Харківській області можна прослідкувати завдяки підрахункам, проведеним 2002 року працівниками районних відділів РАГС Харківської області (у її сучасних межах) за книгами реєстрації смертей на замовлення Організаційного комітету з підготовки та проведення в області заходів у зв'язку з 70-ми роковинами голодомору в Україні. Неповнота цих даних обумовлюється тим, що, по-перше, велика кількість книг не збереглася, по-друге – не всі смерті реєструвалися. Слід зазначити, що такий підрахунок проводився вдруге. (Результати першого зберігаються в документах науково-допоміжного фонду Харківського історичного музею і опубліковані в книзі „Чорні жнива. Голод 1932 – 1933 років у Валківському та Коломацькому районах Харківщини (документи, спогади, списки померлих)”. Упор. Т. В. Поліщук. – Київ – Харків – Нью-Йорк – Філадельфія. – 1997). Підрахунки останніх років дали дещо інші цифри, але

тенденція не змінилась. Загальна кількість зареєстрованих смертей у 1933 році на території сучасної Харківщини складає понад 120 тис. (разом з м. Харковом, де зареєстровано 33 900 смертей). Порівняно з НЕПівським 1925 роком це більше ніж у чотири рази, а з 1936 роком, останнім роком перед масовими політичними репресіями – вшестеро. На початку тридцятих років до Харківської області входили ще частина земель сучасної Полтавщини, Сумщини та Луганщини. З огляду на це дослідники кажуть про 2-2,5 мільйони жертв штучного голоду. Якщо ж говорити про сучасні межі Харківщини, то на цих землях, за дослідженнями істориків, померло у 1932-33 роках від 600 до 800 тисяч людей.

Марії Манько 89 років. Вона пережила Голодомор 1932-33 років. Її розповідь наповнена душевним болем та образою на «комуністів, бо силою забрали в людей хліб, навіть городи з овочами позабирали».

«Наше село Піски дуже красиве. Річка, вишні верби і вулиці красиві. Біля річки Сей на лузі ріс часник. І ото люди ходили рвали той часник і їли. Там вони вмирили й ніхто їх не ховав. Хати пусті стояли. Родини вмирили повністю од голоду. Дітей різали, їх їли їхні батьки», – розповідає бабуся.

Майже 80 років минуло від часів штучного голоду, а дослідники Голодомору на Харківщині досі не можуть назвати точну кількість жертв трагедії.

«Люди падали, як мухи», «жінка варила холодець з дітей»

Спогади та свідчення жителів сіл Крижопільського району про події Голодомору 1932-1933 років зібрані у 2007 та 2008 роках.

Спогад жительки села Вільшанка, Тофанило Віри Іванівни, 1927 року народження:

«Чомусь із самого дитинства мені запам'яталось, що в нашому світі панувала одвічна боротьба добра і зла. Та всі ті негаразди якимось ще терпіли, найстрашнішим був отой страшний голодомор, який «косив» усіх підряд. Тяжкі то були роки. Людей морили голодом. Проти людей було здійснено кровавий злочин, за який ніхто не відповідав. Було страшне безладдя, безнадія, відчаї. В моїй сім'ї було семеро дітей, я – сирота. Кожух був лише один, тай чоботи також одні. Одягався батько і йшов працювати, щоб хоч щось відшукати на вечерю. Якщо батько приніс жменьку якоїсь там муки, мама варила мамалигу. Нагодували нас, малих, самі залишалися голодні. Ми малі ходили, збирали бур'яни. Батько назбирав кілька колосків, коли повертався додому, його перестріли «куркулі» і так побили батька, що той так і не дійшов додому. Ввечері, коли принесли батька, мати з горя захворіла. Мама паралізована пролежала рік і померла. Згодом померли Сергій, Надійка та Василько. Та страшний голодомор забрав від нас батьків, сестер, братів. Залишилась лише я одна».

Спогад жительки села Вільшанка, Флори Олександри Павлівни, 1919 року народження:

«Я, Флора Олександра Павлівна, 1919 року народження. Голодомор 33-го пам'ятаю дуже добре: помру і ніколи не забуду такого болю, який завдав людям голодомор 1932-1933 років. В нас в сім'ї було 5 дітей. Щоб вижити, ми збирали жолуді, весною – мерзлу картоплю. Дуже раділи, якщо таланило знайти качан притухлої кукурудзи. Дерли усе це на жорнах. І мама пекла нам млинці. А на справжній смачний хліб заробляв мій братик тим, що пас людям корови, у яких збереглися. Іноді і склянка молока перепадала. Для того, щоб вижити, люди їли все, що були їстівним і не їстівним.

Пам'ятаю, мати наварила кулішу і лишень сіла сім'я вечеряти, як з надвору хтось постукав у двері. Мати відчинила. На порозі стояв чоловік із простягнутою рукою: «Дайте шматок хліба, ради Бога», – просив він. Мати від доброї душі насипала йому миску кулішу, він з'їв одразу все і помер тут же, на порозі. Ці спогади не можна забути без жаху та болю. Вони малюють картину, в яку не хочеться вірити».

Спогади жительки с.Жабокрич, Діхтяр Ольги Панасівни, 1921 року народження:

«Я пам'ятаю, що в селі була жінка, прозвали її Пірганка, це Довганя Романа сестра. Вона виловлювала дітей, заманювала до себе, різала їх, варила з них холодець і продавала під ратушею. Люди купували і ось побачили одного разу в холодному дитячий пальчик. Це страхіття облетіло все село і люди почали чатувати за своїми дітьми і за нею, але я того не знала. І ось одного разу вона покликала мене до себе. Я підійшла, і за якусь мить, якби я ступила на приховану дощечку, була б уже в лабетах смерті. Проте, мені судилося ще жити, бо якась жінка, яка слідувала за мною, встигла мене схопити за руку і відтягла від цієї страшної ями. У цієї жінки Пірганки Паланги була викопана яма, а на неї накладена дощечка прихована і хто туди стане, зразу ж попадає в яму».

Спогад жительки села Жабокрич, Лисої Тетяни Хомівни, 1916 року народження:

«Я, як сьогодні, пам'ятаю, як до моєї сусідки Онищук Насті прийшли штабісти, щоб зачинити їх за нездане зерно. Чоловіка забрали, а Насті вдалося від них втекти. Вона переховувалася у вишнику, що був недалеко від її хати. Цілий день спостерігала за своєю садибою, куди постягували борони, плуги, коні. А вночі, ризикуючи потрапити до рук активістів, пробиралася до хати, бо ж діти голодні сиділи там. Все, що тільки можна, ми вимінювали на хліб. Я з мамою взяла підвіконника, хустку і з двома сусідками – Онищук Настею та Кордонець Оленою вирішили їхати до Києва. А на вокзалі білетів нікуди не дають, гонять назад у село. Ми дочекалися подалі від станції ночі і приготувалися їхати товарняком. Поблизу станції товарняк збавляв хід, нам вдалося вчепитися за нього і так, між товарними вагонами, добралися до Києва».

Спогади жительки села Кісниця, Березовської Наталки Федорівни, 1913 року народження:

«Голод був дуже страшний. Люди падали, як мухи. Їздили по селі биками із кінця в кінець і збирали померлих, а як привезуть на цвинтар, то викопують там таку яму, щоб пальців не було видно і все закидали. Хрестів не ставили. Пам'ятаю випадок людодства. По сусідству жив Філімон, а жінка по вуличному її звали «гусочка». Вони прийняли на ночівлю до себе одного чоловіка з Умані. Філімона виказали його діти, коли їх запитали, що вони їли, то відповіли – м'ясо. Так і дізналися. І ось як Філімона покарала влада: він стояв у ямі з водою по коліна, що не міг ні сісти, ні лягти за те, що з'їв чоловіка.

Багато людей лежало від голоду під скиртами, як мухи. Якщо ідеш в поле на роботу і маєш пляшку молока, то не донесеш, бо віддаси дітям. Хто робив у полі, тому давали що-небудь їсти. Все зерно і продукти забирали люди, призначені сільрадою. В колгосп люди йти не хотіли, але мусили. Тим, хто працював у полі, ставили палички. Люди дуже бідували. Не дай Бог нікому».

Спогади жителя села Левково, Страпчука Степана Сильвестровича, 1918 року народження:

Коли в селі організували колгосп, то люди неохоче вступали, але їх вговарювали і примушували записуватись. На полях сіяли зернові культури, вирощували цукрові буряки. Працювали з дорослими і діти, бо на поле вивозили їсти. У 1932-33 роках ясла не працювали. Коли збирали восени врожай, то колгоспникам давали потроху зерна.

Приїжджали люди з району і забирали «хліб в державу» і не тільки з комори, а й в людей. Селяни, що мали, продавали, міняли на хліб, щоб вижити. Бо рідко в кого було що їсти. Хто мав корову – було легше. Хлопчики пасли корови, то мали якийсь заробіток. Я почав працювати змалку. Допомігав батькам. Працював і в колгоспі, і на заводі.

Літо 33-го було жарке і жахливе. Односельчани їхали також в далекі краї в пошуках хліба: в Казахстан, і в Західну Україну. Ті, хто мав роботу, якимось перебивались. Найважче було старим людям, бо пенсії тоді не давали, багатодітним, вдовам і немічним. Коли люди помирали, їздила спеціальна підвода і вивозила на кладовище, їх складали в одну велику яму і батюшка над ними правив. На цих могилах даже хрестів немає. Людодства в нашому селі не було, не їли ні псів, ні котів, але помирало багато, особливо дітей і стариків. Мій сусід ходив просити зерна, бо в нього помирали діти. В село заходило багато людей, що посилю їсти. І крадіжок траплялося частіше. Не дивлячись на ці важкі часи, молодих хлопців все одно збирали в армію. Навчання в школі не припинялося. Було й таке, що старшокласників – хлопців посилали копати могили. В школі дітей харчували. Моя перша вчителька була Ганна Григорівна Островіцька. Школа знаходилась в попівській хаті. Важко згадувати ті роки... Бо наїлися ми листя, коріння, печених і мерзлих буряків, жому, меляси на все життя...».

Спогади жителя с. Крикливець, Микитюка Никифора Савовича, 1927 року народження:

«Голодомор 1932-33 років пам'ятаю добре. Моя сім'я голодувала не дуже, батьки утримували корову, яка годувала нас та підтримувала сусідів, які дуже голодували. У сім'ї сусіда Гичака Григорія було 8 людей, з голоду померло 7 членів сім'ї, залишився живим один син. В сім'ї Терлецької Анастасії було п'ять дітей і двоє батьків, залишилися живими тільки дві сестри, всі померли з голоду. В сім'ї Андрусак Теклі померло з голоду троє дітей. Їсти не було нічого, пам'ятаю біля ставка жила жінка, яка виловлювала котів, собак для харчування. Батьки лякали дітей туди не ходити, тому що їх зловлять. Фактів і доказів, що вона виловлювала дітей не було».

Спогади жительки с. Голубече, Кучковської Марії Григорівни, 1921 року народження:

«Коли мені виповнилося 12 років (це був 1933 рік), почався великий голод. Причиною голоду був неврожай і влада сільська все забрала. Обшукували хати та забирали все зерно виконавці, а тато хворий, лежачи, казав «Мене заберіть, замість хліба, щоб я не бачив, як діти мучаться». Адже в нашій сім'ї було 7 дітей. Людей, які ходити збирати колоски в полі – судили. Як виконавці приходили до хати, то ми лиш плакали, а дехто витурлював із хати, але це нічого не допомагало. Люди приховували зерно, закопували в землю, а зверху притрушували сміттям, накидали гною. Ми всією сім'єю змушені були йти в колгосп, щоб заробити черпак супу. А за це виконували важку селянську роботу. Але що той черпак супу! Ми збирали колосочки, гнилий буряк, мерзлу картоплю. До молотарки брали дітей відкидати полову, то ми збирали зернятка пшениці, жита і несли додому, щоб зварити якусь похльобку, бо вдома ще залишалися маленький братик і сестрички. Робили коржики, товкли зерно в макітрі. Сторожі брати не дозволяли, але ми, діти, потрошки брали в кишені, бо вдома вже в братика попухли ноги з голоду, а сторожі дітей не могли догнати.

Мої мама і тато не хотіли йти в колгосп, але в дітей почали ноги пухнути, то батьки змушені були піти, щоб хоч чогось заробити. А заробити більше ніде було. В колгосп людей змушували йти, але йшли в основному бідняки і середняки, а багаті не хотіли, але потрохи так і пішли. А хто не хотів йти в колгосп, то геть виїжджали з села. Приховували худобу в сусідів, в ліс возили. Приходили забрати зерно вже після жнив вдень і вранці. До нас виконавці приходили нечасто. Були два рази, бо бачили, що більше немає чого взяти і не приходили. Нишпорили там, де було, що брати.

Люди починали помирати в голодовку, в жнива, бо наїдались сирої пшениці. Жолудки були виснажені після довгих голодних днів і ночей. Але з часом вони пішли в колгосп, бо обкладали великими податками. В нас в селі не дуже багато померло від голоду. Люди одне одному допомагали. В нас була сусідка, тітка Параска, яка часто допомагала нам. То принесе відро пшениці, то пів-буханки хліба, а папа плакала і казала, щоб ми дякували тітці Парасці, що від смерті нас спасала. Також допомагала нам сусідка баба Фрасина, вони були заможніші, а за це її бив чоловік.

Їли ми все, що знаходили: і кропиву, і лободу, черешні, буряки, листя липи, смородини, калачиків. Вживали в їжу голубів. В місті можна було виміняти гарну хустку на пригорщу зерна. В нас була корівчина, але молоко не пили, а мама відносила на базар, щоб купити якихось крупок. Щоб не корівчина, були б повмирали. Померлих виносили на кладовище і закопували без домовини».

